

CULTURELE DIVERSITEIT IN LESMETHODES NEDERLANDS

Lesmethodes Nederlands presenteren de Nederlandse waarden en tradities veelal als norm, waardoor het lijkt alsof een wit, seculier en liberaal Nederlands perspectief op de wereld het enig mogelijke perspectief is. Hierdoor kunnen leerlingen met een migratieachtergrond zich niet goed identificeren met de inhoud van de lesmethodes, wat gevolgen heeft voor de manier waarop leerlingen van Nederlandse of andere komaf naar zichzelf en elkaar kijken. Een cultureel divers Nederland vraagt om schoolboeken met inclusievere Nederlandbeelden.

FEIKE DIETZ & ALINDE HAAN

In de vorige jaargang van *Levende Talen Magazine* vestigden Carlijn van Herpt, Marten van den Meulen en Theresa Redl (2019) de aandacht op verborgen genderstereotypen in lesboeken Nederlands voor brugklassers. Zij betoogden dat voorbeeldzinnigjes als 'Mies moet de baby nog aankleden' op het eerste oog simpelweg illustraties lijken van grammaticale en talige verschijnselen, maar in werkelijkheid niet neutraal zijn: ze reflecteren namelijk 'de sociaal verwachte, traditionele en dus stereotiepe rolverdeling tussen mannen en vrouwen' (p. 18). Dat is een probleem, omdat we dankzij herhaaldelijk wetenschappelijk onderzoek weten dat lesboeken invloed hebben op de denkbeelden en standpunten van leerlin-

gen. De auteurs hielden een pleidooi voor schoolboeken waarin stereotiepe denkpatronen 'aan de kaak gesteld' worden in plaats van klakkeloos bevestigd. Zo zou lesmateriaal kunnen bijdragen aan 'kansengelijkheid' van jongens en meisjes (p. 18, 19).

Enkele maanden later publiceerden onderzoekers van de Universiteit Leiden een grootschaliger onderzoek naar diversiteit op het gebied van gender en etniciteit in brugklasboeken voor zowel Nederlands als wiskunde (Mesman, Rozenberg et al., 2019; Mesman, Van Veen et al., 2019). In de boeken blijken vrouwen en etnische minderheden ondervertegenwoordigd, worden vrouwen minder vaak werkend en juist vaker zorgend voorgesteld dan mannen, en hebben de beroepen van niet-westerse personages gemiddeld genomen een

Foto: Anda van Riet

lagere sociale status dan die van witte Nederlanders. De stereotypering is onwenselijk, zo stellen de onderzoekers, omdat '[w]etenschappelijk onderzoek laat zien dat een gebrek aan herkenning, en blootstelling aan stereotypering effecten hebben op het gedrag en de prestaties' (Mesman, Rozenberg et al., 2019, p. 6). Schoolboekuitgevers lieten in een reactie weten dat zij dergelijke stereotypering in de toekomst willen vermijden (Zijlmans, 2019; Epping, 2019).

Wij steunen graag de recente roep om inclusievere lesmethodes Nederlands. In dit artikel maken wij de stap naar lesmethodes Nederlands voor bovenbouw havo/vwo, en leggen wij graag een extra, weliswaar verwante wens neer bij de schoolboekuitgevers: de notie 'Nederlandse cultuur' moet in de school-

boeken worden bevestigd en geïntegreerd. Bovenbouwlesmethodes Nederlands bevatten voorbeeldzinnigjes als 'Nederland geldt als in hoge mate gesecculariseerd' en 'Nederlanders houden er niet van als je je kop boven het maaiveld uitsteekt'. Die lijken onschuldig, maar dragen in feite een stereotiep beeld uit van wat het behelst om 'Nederlander' te zijn. Omdat een stereotypisch Nederlands perspectief op de wereld en Nederlandse tradities, normen en waarden als vanzelfsprekendheden worden voorgesteld, creëren de lesmethodes een Ander: leerlingen met een andere culturele achtergrond die niet passen in het Nederlandbeeld dat de methodemakers (al dan niet onbewust) uitdragen. Die leerlingen kunnen zich nauwelijks identificeren met hun lesboeken, blijkt uit ons onderzoek. Lesmethodes

De lesmethoden laten weinig ruimte voor een kritisch perspectief ten aanzien van de eigen traditie en de als vanzelfsprekend voorgestelde westerse waarden

die een inclusiever en cultureel diverser beeld geven van Nederlanderschap zijn nodig om segregatie op school en in de samenleving tegen te gaan.

De kracht van schoolboeken

Sinds in 2006 wetgeving rondom actief burgerschap en sociale integratie van kracht is geworden, hebben scholen de verplichting om integratie en culturele uitwisseling te stimuleren (Ten Heggeler et al., 2017). Ruim tien jaar later publiceerde de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) een onderzoeksrapport waaruit bleek dat middelbare scholen de segregatie juist hadden zien toenemen: meer dan de helft van de respondenten werkzaam op scholen in de grote steden ervoer een groeiende segregatie (Van Grinsven et al., 2017). In het onderzoek van DUO werden verschillende oorzaken voor de mislukte integratie besproken, maar het idee dat lesmethodes uitsluitingsgevoelens kunnen voeden, bleef geheel buiten beeld. Ten onrechte, want omdat schoolboeken voor leerlingen een autoriteitsstatus vervullen, is de impact van beeldvorming in schoolboeken potentieel groot (Altbach, 1991).

Internationaal onderzoek liet al eerder zien dat schoolboeken vaak een eenzijdig nationaal perspectief hanteren en daardoor uitsluitend werken. Zo bleek bijvoorbeeld dat buitenlandse tekstboeken voor het leren van een tweede of vreemde taal veelal zijn geschreven vanuit een nationaal (in plaats van cultureel divers) perspectief en daardoor hiërarchieën tussen culturen creëren (Risager, 2018), en dat Amerikaanse geschiedenisboeken enkel vrouwelijke en zwarte personen opvoeren als die in de mal van het nationale-eenheidsverhaal passen (Christianakis & Mora, 2017). In Nederland lijken we vooral bezorgd over het gebrek aan culturele diversiteit van schoolboeken die gebruikt worden op islamitische en gereformeerde scholen, zo blijkt uit recente media-berichtgeving (De Jong, 2019; Kouwenhoven & Holdert, 2019). Het wordt tijd om in te zien dat het de reguliere, meest gebruikte schoolmethoden Nederlands eveneens ontbreekt aan culturele inclusiviteit.

De stereotiepe Nederlander

Wij onderzochten culturele beeldvorming in de drie meest gebruikte havo/vwo-bovenbouwlesmethodes Nederlands: *Nieuw Nederlands* (5e editie; Noordhoff), *Op niveau* (2e editie; ThiemeMeulenhoff) en *Talent* (2e editie; Malmberg). We inventariseerden welke thema's aan de orde komen in de oefenteksten (die op een enkele uitzondering na zijn geselecteerd uit Nederlandse nieuwsmedia), voorbeeldzinnen en opdrachten, en analyseerden hoe divers die thematiek wordt benaderd. Binnen het bestek van dit korte artikel moeten we volstaan met enkele algemene observaties en voorbeelden die illustreren hoe de Nederlander en de Nederlandse samenleving vanzelfsprekende eigenschappen toegedicht krijgen in de lesmethoden.

Zo valt op dat in de oefenteksten een cultuur geschetst wordt die gestoeld is op keuzevrijheid, bijvoorbeeld waar het seksualiteit en liefde betreft: Nederlanders accepteren homoseksualiteit en hebben een liberale huwelijksopvatting. In spreekvaardigheidsoopdrachten wordt leerlingen gevraagd om fictieve onderhandelingsgesprekken te voeren met ouders en leraren, waardoor de niet-hiërarchische onderhandelcultuur als gegeven wordt voorgesteld. Wij beogen geen kritiek te leveren op dit soort als 'typisch Nederlands' geldende kenmerken, maar wel op de vanzelfsprekende manier waarop ze worden geventileerd, en waarop de Nederlandse cultuur regelmatig als superieur wordt neergezet. In de methodes is bijvoorbeeld te lezen dat Nederland op het gebied van homo-emanipatie en duurzame landbouw andere landen ver vooruit is. Het is ook veelzeggend dat *Nieuw Nederlands* het gebruik van liggende streepjes in landnamen uitlegt met de voorbeelden 'oer-Hollands' en 'anti-Russisch': dat wat niet-Nederlands is, krijgt een negatieve connotatie.

Ten aanzien van de multiculturele samenleving laten de methodes een gemengd beeld zien. Leerlingen worden bijvoorbeeld door *Op niveau* aangespoord om na te denken over niet-westerse invloeden op het Nederlands, en in *Nieuw Nederlands* klinkt de opvatting door dat de

Nederlandse normen en waarden niet voor iedereen de enige en beste zijn. In alle gevallen geldt wel dat de blik van de migranten zelf buiten beeld blijft: zo zijn niet-Nederlandse persoonsnamen schaars en versterken de afbeeldingen van bijvoorbeeld vozende witte tieners een stereotiep Nederlandbeeld.

Daarnaast laten de lesmethoden weinig ruimte voor een kritisch perspectief ten aanzien van de eigen traditie en de als vanzelfsprekend voorgestelde westerse waarden. De Nederlandse maatschappij wordt in teksten in de lesmethoden wel af en toe bekritiseerd, maar dan valt op dat de kritiek op de Nederlandse samenleving vaak gerelateerd wordt aan het verlies of verkeerd gebruik van vanzelfsprekende culturele waarden zoals vrijheid en zelfverantwoordelijkheid. Zo wordt in *Nieuw Nederlands* de neiging tot strenger opvoeden in strijd geacht met 'onze' seculiere en liberale samenleving. De leerlingen worden niet aangemoedigd om de geventileerde normen en waarden kritisch tegen het licht te houden: vragen en opdrachten zijn doorgaans enkel gericht op leesvaardigheid en tekstbegrip (denk aan: onderwerp en tekstsoort bepalen, structuur analyseren). Zo krijgt de leerling bijvoorbeeld wel drie verschillende artikelen over het Zwarte Pietendebat voorgeschoteld, maar moet hij daarbij enkel aangeven wat het onderwerp van de teksten is en of de inleidingen erbij passend en aantrekkelijk zijn. Opvallend is bovendien dat de drie

bijgebrachte teksten het Zwarte Pietenprobleem vooral bagatelliseren: leerlingen treffen een tekst over Piets historische oorsprong zonder racistische bijbedoelingen, een nieuwsbericht over de afname van het aantal Zwarte Pietenklachten, en een oproep om 'deze jaarlijks terugkerende, onzinnige "discussie" in de ban te doen' (*Nieuw Nederlands*, vwo, p. 55-56).

Herkenning en identificatie

Om te zien of leerlingen zich kunnen identificeren met de Nederlandse cultuur zoals verbeeld in de lesmethodes Nederlands, hebben we een vragenlijst voorgelegd aan 83 havo- en vwo-bovenbouwleerlingen afkomstig van twee verschillende scholen: een school waar de leerlingpopulatie vooral bestaat uit kinderen afkomstig uit de meerderheidscultuur en een school met een cultureel zeer diverse leerlingpopulatie. De leerlingen kregen tekstfragmenten, afbeeldingen en opdrachten afkomstig uit de drie schoolmethodes voorgelegd, bijvoorbeeld over het alcoholgebruik dat typisch zou zijn voor Nederlandse jongeren. Daarna werd gevraagd of zij zich konden herkennen in de gepresenteerde beelden en opvattingen, of ze die deelden, en of ze zich erdoor aangesproken voelden. Ook vroegen we in hoeverre zij zich een 'Nederlandse leerling' voelden. Bij de resultatenverwerking is een onderverdeling gemaakt tussen aan de ene kant leerlingen geboren in Nederland met Nederlandse

	Nederlandse afkomst		niet-Nederlandse afkomst	
	wel	niet	wel	niet
percentage identificatie	91%	9%	57%	43%

Tabel 1. Mate van algemene identificatie van leerlingen (N = 83) van beide scholen

ik zie mijzelf als ...	wel identificatie		geen identificatie	
een Nederlandse leerling	76%	12%		
een Turkse of Marokkaanse leerling	3%	47%		
anders, namelijk ...	21%	41%		
totaal	n = 63 (100%)		n = 17 (100%)	

Tabel 2. Invloed van identificatie op het zelfbeeld van de leerling

Het gevoel van inclusiviteit of exclusiviteit bij de leerling hangt samen met de mate waarin hij of zij zich kan identificeren met de bronnen uit de lesmethodes Nederlands

ouders en aan de andere kant leerlingen die elders zijn geboren of ouders hebben die dat zijn.

Uit het onderzoek kwam naar voren dat leerlingen met een Nederlandse afkomst zich significant vaker konden identificeren met het lesmateriaal dat hun werd voorgelegd dan leeftijdsgenoten met een (deels) niet-Nederlandse afkomst (91% versus 57%; zie tabel 1). Er bleek bovendien een significant verband te bestaan tussen de mate waarin identificatie plaatsvond en de vraag of een leerling zichzelf Nederlands voelt. Leerlingen die zich kunnen identificeren met het lesmateriaal zien zichzelf over het algemeen ook als een Nederlandse leerling, terwijl 88% van de leerlingen die zich niet kunnen identificeren met de bronnen uit de lesmethodes zichzelf ook niet zien als een Nederlandse leerling (zie tabel 2). Er blijkt dus samenhang te zijn tussen identificatie en het zelfbeeld: het gevoel van inclusiviteit of exclusiviteit bij de leerling hangt samen met de mate waarin hij of zij zich kan identificeren met de bronnen uit de lesmethodes Nederlands. Uit deze resultaten is niet vast te stellen of de mate van identificatie het zelfbeeld beïnvloedt of andersom (wat was er eerst: het kip of het ei?), maar zeker is dat deze aspecten niet losstaan van elkaar.

En nu?

Haast ongemerkt worden Nederlandse normen en waarden in de lesmethodes Nederlands als vanzelfsprekendheden voorgesteld, waardoor identificatiemogelijkheden voor leerlingen van niet-Nederlandse afkomst schaars zijn. We willen niet beweren dat de schoolboeken overlopen van expliciete vaderlandse trots. Maar het perspectief van de cultureel diverse Nederlander blijft sterk buiten beeld, terwijl stereotiepe Nederlandse culturele waarden nauwelijks ter discussie worden gesteld, mede omdat de opdrachten niet aanzetten tot inhoudelijke reflectie op de besproken thema's. Zo laten de methodes de kans liggen om binnen het vak Nederlands handen en voeten te geven aan burgerschapsvorming, en wordt voorbijgegaan aan de leefwereld van een grote groep leerlingen, met mogelijke gevolgen voor de segregatie in het klaslokaal en daarbuiten.

Hier ligt een kans voor methodeschrijvers, uitgevers en docenten. Als we weten dat lesboeken een

vormende werking hebben en als we inclusiviteit in het Nederlandse onderwijs hoog in het vaandel hebben, moet de culturele diversiteit in de Nederlandse samenleving beter zichtbaar worden in het lesmateriaal. Laten we leerlingen opleiden die de Nederlandse cultuur niet beschouwen als een vaststaand gegeven, maar als een dynamisch construct dat we kunnen bevragen en herijken. ■

Dit onderzoek is uitgevoerd aan de Universiteit Utrecht in het kader van de afstudeerscriptie van Alinde Haan.

LITERATUUR

- Altbach, P. G. (1991). Textbooks: The international dimension. In M. W. Apple & L. K. Christian-Smith (Red.), *The politics of the textbook* (p. 242–258). Routledge.
- Christianakis, M., & Mora, R. (2012). E pluribus unum: Elementary school narratives and the making of national identity. In H. Hickman & B. J. Porfilio (Red.), *The new politics of the textbook: Problematizing the portrayal of marginalized groups in textbooks* (p. 107–125). Sense.
- Epping, M. (2019, 13 november). *Vrouwen en niet-westerse personages ondervertegenwoordigd in schoolboeken voor brugklas*. Universiteit Leiden. <https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2019/11/onderzoek-schoolboeken-judi-mesman>
- Grinsven, V. van, Woud, L. van der, & Elphick, E. (2017). *Rapportage: Integratie op school – Meningingen, observaties en ideeën vanuit het onderwijs zelf*. DUO Onderwijsonderzoek.
- Heggeler, M. ten, Kort, I. de, & Mouissie, L. (2017). *Burgerschap in de school: Ontwikkelingen in beleid en praktijk*. Stichting Leerplan Ontwikkeling.
- Herpt, C. van, Meulen, M. van der, & Redl, T. (2019). Voorbeeldzinnen kunnen het goede voorbeeld geven. *Levende Talen Magazine*, 106(4), 18–21.
- Jong, W. de. (2019, 13 september). Uittalingen in televisieprogramma Boos leiden tot kamervragen. *Provinciale Zeeuwse Courant*. <https://www.pzc.nl/zeeuws-nieuws/uitlatingen-in-televisieprogramma-boos-leiden-tot-kamervragen~a13eaadb>
- Kouwenhoven, A., & Holdert, M. (2019, 11 september). Allah verafschuwt seks tussen mensen van het eigen geslacht. *NRC Handelsblad*.
- Mesman, J., Rozenberg, T. van de, Veen, D. van, Zicha, L., & Groeneveld, M. (2019). *Representatie en stereotypering van vrouwen en mannen in schoolboeken voor de brugklas*. Universiteit Leiden.
- Mesman, J., Veen, D. van, Rozenberg, T. van de, Zicha, L., & Groeneveld, M. (2019). *Etniciteit in schoolboeken voor de brugklas: Representatie en stereotypering*. Universiteit Leiden.
- Risager, K. (2018). *Representations of the world in language textbooks*. Multilingual Matters.
- Zijlmans, M. (2019, 13 november). 'Kees bouwt een schuurtje' of 'Annemarie bakt een taart': Het wemelt in Nederlandse schoolboeken nog van stereotypen. *de Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/kees-bouwt-een-schuurtje-of-anne-marie-bakt-een-taart-het-wemelt-in-nederlandse-schoolboeken-nog-van-stereotypen~bbc5df62/>

Teen Spirit

De zeventienjarige Violet droomt van een leven als popster en wil graag haar saai leventje op het Isle of Wight ontvluchten. Ze zingt wat in een plaatselijke bar, maar wanneer op een dag de zangwedstrijd Teen Spirit voorbijkomt, lijkt haar droom ineens tot de mogelijkheden te behoren. Zeker als een man in het publiek zich over haar ontfermt. De voormalig operazanger Vlad begint met haar te werken aan zaken als haar ademhalingstechniek. De audities lopen voorspoedig en als haar concurrent gediskwalificeerd wordt, wordt zij voor het eiland uitgezonden naar de landelijke finale in Londen. Maar Violet ziet ook dat de weg naar succes niet zonder problemen verloopt. *Teen Spirit* is een aardige film voor een jong publiek. De film sluit zeker aan bij de levingswereld van jonge leerlingen, maar is alleen geschikt voor de eerste of misschien tweede klas.

Teen Spirit – verkrijgbaar op dvd en blu-ray

Hustlers

De strippers Ramona en Destiny ontmoeten elkaar in een stripclub, waar Ramona Destiny de kneepjes van het vak leert. Maar ze zien hun inkomsten zo sterk verminderen na de beurscrash van 2008 dat ze besluiten om de rollen om te draaien. In plaats van lijdzaam afwachten in een club gaan ze zelf op zoek naar slachtoffers. Door hun voormalige Wall Streetklanten op te lichten leiden ze al snel een zeer luxueus en decadent leven. Maar langzamerhand worden ze steeds hebberiger, komt hun vriendschap onder druk te staan en begint de politie ook belangstelling te krijgen voor hun activiteiten. *Hustlers* is een leuke, ontspannende film, maar niet echt een klassieker. Geschikt voor bovenbouw, je maakt er je leerlingen zeker blij mee. Maar educatief is het allemaal niet echt.

Hustlers – verkrijgbaar op dvd en blu-ray

Piranhas

Zes jongens scheuren op hun scooters door de smalle straatjes van de Sanitàwijk in Napels. Ze zijn voor niets en niemand bang en willen graag in beeld komen bij de grote mannen van de plaatselijke camorra. Ze dragen dure kleding en de nieuwste sneakers, en de daken van de stad zijn hun oefenterrein om wapens uit te testen. Ze handelen in drugs en deinen er niet voor terug om een schot te lossen. Hun leider Nicola kent de regels van het spel: hij daagt een van de oude bazen uit voor een snelle weg naar de top. Maar daar zijn uiteraard de nodige risico's aan verbonden. Maar als Nicola verliefd wordt, moet hij toch een keuze maken. De film is gebaseerd op de roman *La paranza dei bamibini* (De kinderen in de sleepnetten) van de Napolitaanse schrijver Roberto Saviano, die ook het scenario voor de film schreef.

Piranhas – verkrijgbaar op dvd